

БӨГҮН — КЫЗЫГААРЖЫНЫҢ ХҮНҮ

Ногаан бөрттүгөлгөргө хүндүткел болгаш алдар

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

1925 чылдың
август 31-де
үнүп эгелээн

№ 60 (16518)

2002 чылдың
МАЙ 28,
вторник

Ат салган шагы 21.30
Садар өртгээ 3 рубль.

Силерге чедишккиннерни күзедим

Эргим кызыгааржылар!

Кызыгаар дээрге бистиң республикавыска алаагар чүүл эвес. Эрткен чүс чылдан эгелээш, кажан тыва улус бодунун хуу-салымын Россия-биле холбаштынган үеден бис кызыгаарда чурттап, боттарывыс күрүне кызыгаары бооп, ооң звеноларының бирээзи апарган бис. Алыс утказын езугаар алырга, республиканың чурттакчызы кижилер бүрүзү — эргежок чугула апарза, эрги шагның казактары ышкаш, чуртун камгалап шыдаар аргалыг кызыгааржы-дыр. Ынчангаш албан эрттирери-биле Россияның кайы-даа булуңундан келген ногаан бөрттерлиг солдаттары боттарының чоок кижилери дег хүлээп алырлар.

Кызылдың кызыгаар отрядының дайынчылары Россия Федерациязының күрүне кызыгаарын камгалаар талазы-биле берге албанын изиг хүннерде, чыккылама соокта, байырлалдарда, дүн-хүн чок ыраккы заставаларда эрттирип турар. Кызыгаар чуруму хажыткан он-он, контрабанда кылган, мал оорлаан чүс-чүс кижилерни кызыгааржылар сойгалап илереткен. Шериг албан-хүлээлгелерни күүседип тура, кызыгаарже чепсектиг хажыдыкчылар-биле демиселге амытынынарны бээринге безин белең силер. Бодунарның шериг албан-хүлээлгелерни күүседип тура, силер офицерлер болгаш прапорщиктер, сержантылар болгаш анаа дайынчылар, Тываның кызыгаар козуннарының, бүгү Россияның чурттакчыларының хүндүткелин болгаш алдар-хүндүзүн чедип алган силер.

Езулуг эр кижилерниң хүлээлгези — кызыгааржының албан-хүлээлгезин күүседеди берге, ынчалза-даа хүндүлүг болгаш харысалгалыг ижинерге сагыш-сеткилимден чедишккиннерни күзедим! Силерниң дайынчы өөредилгеге чедишккиннеринер, кызыгаар камгалалыга маадырлыг чоруктарыңар хөй болзун, ону чүгле үстүнде турар командирлер эвес, харын кызыгаар чоогунда чон бедии-биле үнелээр.

Силерге, силерниң төрелдеринерге болгаш чоок кижилеринерге, силерниң кадалларыңарга — шериг албанының аар үүргезин силерниң-биле кады үлежип чоруур кижилерге ааскежин, быжыг кадыкшылды, чаагай кежик-чолду күзедим!

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы
Ш.ООРЖАК.

2002 чылдың май 27.

СОҢГУКЧУНУН ДИЛЭЭН ХАНДЫРГАН

Окуловскийлерни Сарыг-Септин хөй чурттакчылары таныыр. Ол дээрге инвалидтерниң өгбүлези. Өг-бүлениң ээзи Александр Афиногенович 1978 чылда будун чидирген, а Ирина Григорьевна 1977 чылда инвалид болган. Олар өг-бүле туткаш, 20 ажыг чылдарда өөрүшкүнү, аар-бергени деңге үлежип келген.

Олар хууда ажыл-агыйын суурнуң өске чонундан дудак чок чорудуп турар. Олар муңгарап салдынмастар. Олар бо чылдың март айда дугурушкаш, ТР-ниң Чазак Даргазының албан-дужаалыга кандидаттап турган Ш.Д.Ооржактан хол-биле башкарап мотоколяска тып бээрин дилээн. Ай-даа четпээнде, «Ока» машинаны алган. Окуловскийлерниң өгбүлези Шериг-оол Дизижиковичиге болгаш социал ведомствонун бүгү ажилдакчыларыңа өөрүп четтиргенин илеретпишаан, өөрүшкүлүг ажыл-ижин уламчылап турар.

Леонид НАТПИЙ-ООЛ.

КЫЗЫГААР БҮДҮН-БҮРҮН

Эргим өнүктөр!

Россияның Федералдыг кызыгаар албанының Забайкалье девискээр эргелелиниң командьлалы, коллегиязы янзы-бүрү чылдарда Ада-чурттуң кызыгаар камгалалыңга албан эрттирген хоочуннарга, ногаан бөрттерлиг кызыгааржылар күрүнениң идегелдиг чөлөңгичи, маадырлыг, эрес-дидим чоруктуң сүлдези апарган Тываның бүгү чонунга Кызыгааржының хүнү-биле чүректин ханызындан изиг байыр чедирдим!

Бөгүн берге болгаш чедимчези эвээш бооп турза-даа, Россияның чөөн кызыгаары кемниг үүлгедиглерден камгалаттыңган. Күрүнениң болгаш чонун күсели-биле чурттаарын күзээнер: наркосадыгжылары, төтчөглекчилер, контрабанда

үүлгедикчилери, мал оорлары ону боттуу-биле көре бергенер. Оларның-биле демиселге кызыгааржылар боттарының ажыл-херээн бужартатпаан, кызыгаар бүрүн-бүдүн, дээп болбас бооп арткан.

Албан эрттиреринге, амыдыралчы бергелерни ажарыңга кызыгаар чоогунуң чону, тус черниң эрге-чагырга органнының, бүдүрүлгелериниң, организацияларның удуртукчулары, казактарның төлээлери дузалап турары өөрүнчүг.

Силер бүгүдеге чаагай кадыкшылды, чаа эгелээшккиннеринерге чедишккиннерни, эң-не эки чүүлдерни күзедим!

Россияның Федералдыг кызыгаар албанының Забайкалье девискээр эргелелиниң начальниги, генерал-лейтенант М.М.ВАЛИЕВ.

ДААРТА — КААЙЛЫ АЛБАНЫНЫҢ ХООЧУННАРЫНЫҢ ХҮНҮ

ОЛАРГА МӨГЕЙБИШААН

Май 29 — Бүгү-россияның каайлы ажылдакчыларыңа онзагай хүн. Бо хүн каайлы албанының амгы үеге дээр сайзыралы дээш ажылдап келген хоочун кижилеривиске өөрүп четтиргенисти, хүндүткеливисти илередир бис. Бөгүн — Каайлы албанының хоочуннарының хүнү.

Тыва каайлы албанында бо байырлалды демдеглээри-биле белеткел кидин түлүк. Хоочуннар Тыва каайлыда хөй-даа эвес, 16 кижиле. Ынчалза-даа олар Тывада каайлы албанының төөгүзүңге балалбас исти арттырганнар. Бо аныяк чаа эрге-хоойлу камгалаар албан чери оларның караанга баштайгы базымнарын кылып, бут кырынга туруп келген болгай.

Тыва каайлының хоочуннар чөвүлелиниң даргазы, каайлы албанының майору Н.Г.Панкратова — каайлы албанының аргадуржугалыг ажылдакчыларының бирээзи.

Надежда Григорьевна — каайлы албаны Тывага тургустунмаанда-ла, 1991 чылда, Красноярск каайлызының Тывада постузунга инспектор-төлээ бооп ажылдап эгелээн болгаш И.М.Сувандининиң удуртканы каайлы постузунун хөй эвес саныг ажылдакчыларындан Тыва каайлыны тургузарыңга өзөк болган кижилерниң бирээзи. Инспектордан начальниктиң оралакчызыңга чедир ажылдааш, ол каая-даа үлегерин көргүзүп, чүг-

ле төрөөн коллективиниң хүндүткелин эвес, даштыкы экономиктиг ажыл-чорудулгада авторитетти чаалап алган.

Тыва каайлының хоочуннары: Н.А.Горжинова, Ю.М.Байыр, В.А.Смышляева, В.Ф.Сегленмей болгаш оон-даа эскелер дугайында солун чүүлдерни чугаалап болур. Олар — Тыва каайлының төөгүзүңге аттарын алдын үжүк-биле арттырган Тываның төлөптиг кижилери. Ынчангаш Тыва каайлының ажылдакчылары хоочуннарын оларның байырлалын таварыштыр байыр чедирбишаан, бүгү-ле чүүлдерге экини күзеп тур.

Тыва каайлының парлалга албаны.

ТР-ниң Улуг Журалының Хоойлужудулга палатазының депутадынга кандидаттар

Балгазынның № 25
сонгулда округу
Анатолий Сергеевич СЕРЕН

Анатолий СЕРЕН — “Евразия” кино-компаниязының режиссеру, “Мосфильм” киностудиязы.

Хүндүлүг сонгукчулар: Арыг-Бажы, Балгазын, Кызыл-Арыг, Сой, Сосновка суурларның таңдыжылары, Авыйган, Бүрөн-Бай-Хаак, Ильинка, Көк-Хаак суурларның каа-хемчилери!

Силернин келир үенин Дээди Хуралда төлөптүг төлөөнөр, бүгүдеги айтырыглар талазы-биле камгалакчынар Анатолий Серени сонгунар!

(Халас парлаан).

Кызылдың Калининский № 10 сонгулда округу
Оксана Васильевна
КЕНДЕН

Чораан черге дуза кадып,
“Чоннуң ынак кызы” — диртип,
Эки кижжи болурумнун Эжик оруум шак-ла ында.
(Халас парлаан).

Чадаананың № 15 сонгулда округу
Леонид Комбужапович САТ

Сат Леонид Комбужапович 1964 чылда Чадаана хоорайга төрүттүнген. 1981 чылда Чадаананың № 1 школазын дооскан. 1986 чылда Алтайның политехниктиг институтун дооскаш, Чадаананың материал-техниктиг хандырылга бүдүрүлгө черинге кол инженерлеп, техниктиг септелге бүдүрүлгезинин даргазы бооп ажылдаан. Амгы үеде Чадаананың № 6 профессионал училищезинде орук шимчээшкиннеринин дүрүмнеринин башкызы болуп ажылдап турар.

Кандидаттын кыска программазы: — Бурунгаар чүткүлдүг, хөгжүлделиг күштерни демнештирер.

— Өзүп олурар салгалдың, өг-бүлениң сеткил-сагыш, мезү-шынар бүдүжүнүн кижизидилгезин күрүнө политиказының бирги черинге салыр.

(Халас парлаан).

Балгазынның № 25 сонгулда округу
Владимир Баринович
БАГАЙ-ООЛ

1951 чылдын декабрь 3-те төрүттүнген, дээди эртемниг, Россияның Философия, Педагогика ниитилелдеринин кежигүнү, Россияның тюрк чоннарының Конгресинин болгаш Россияның тайбын камгалаар комитединин күүсекчи комитединин кежигүнү.

Танды кожуунун Сосновка, Балгазын, Кызыл-Арыг, Сой, Владимирова болгаш Каа-Хем кожуунун Ильинка, Бүрөн-Бай-Хаак, Авыйган, Көк-Хаак суурларның сонгукчуларын Владимир Багай-оол дээш бадылаарын кыйгырып тур бис.

(Халас парлаан).

Кызылдың Ленинградский-2 сонгулда округу
Саяна Чодураевна МОНГУШ

С.Монгуш — журналист, 37 харлыг. ГТРК “Тыва”, “Центр Азии”, “Информ плюс” солуннарга ажылдап чораан. “Тываның аныктары”, “Шын”, “Тувинская правда”, “Диалог” солуннарның бижикчизи.

Төөгүде турбаан чүүл — журналист мергежилдиг депутат. Силернин салган айтырыгларынар: пенсия чүге саадааныл, уруглар акшазы кайда, чүге чамдык кижилер бажың-балгатты ийи-үштү ап олурарыл — харызын депутат кижжи дүрген болгаш дорт, чогуур черлерден алыр эргелиг. Журналист-депутаттын ескелерден ылгалы — мергежилдинин аайы-биле ажылдаар эргези казыттынмас, депутат болгуже солуннарга парлаттынп, чонга медээлер чедирип, ажылын дактырлаар эргези казыттынмас. Бодун чонга эң-не ажыктыг депутат — журналист-депутат деп билгеш, силернин дилээнер хандыраы-биле сонгулдага киржип турарым ол.

(Халас парлаан).

ЧОННУҢ ШИЛИЛГЕЗИ — ШЫН ШИЛИЛГЕ

Кызылдың Московский № 11 сонгулда округу

Лариса Кызыл-ооловна ДАРЖАА

(Халас парлаан).

Ак-Довурактын № 1 сонгулда округу

Владимир Бокпаш-танович ООРЖАК

(Халас парлаан).

Кызылдың Ленинград-2 сонгулда округу

Александр Аркадьевич ЯЗЕВ

(Халас парлаан).

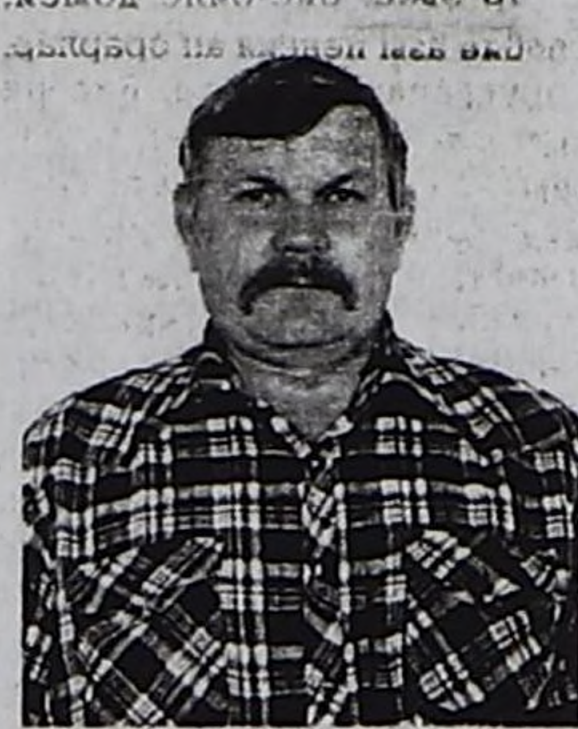
Кызылдың Автодорожный № 9 сонгулда округу

Александр Донгакович БЕГЗИ

(Халас парлаан).

Каа-Хемнин № 18 сонгулда округу

Виктор Алексеевич МОЛИН

(Халас парлаан).

ТР-ниң Улуг Журалының Төлээлекчилер палатазының депутадынга кандидаттар

Ак-Довурактын № 50 сонгулда округу, Марина Байыровна МОНГУШ

Монгуш М.Б. 1958 чылда Чаа-Хөлге төрүттүнген. Күш-ажылчы намдарын комсомолчу путевка-биле Ак-Довурак хоорайда “Тыва даг-дүгү” комбинаттын теп лабораториязынга лаборант бооп эгелээн.

1998 чылдан хоорайга сандараан турган “Юность” деп садыгны септеп, холга алгаш, ону бөгүн хей бараанныг, улуг, чараш садыгларның бирээзи кылдыр ажылдаткан.

Марина Байыровна Ак-Довурак хоорайның социал-экономиктиг хөгжүлдезинге дорт киржилгезин сонгукчуларның сүмелерин, саналдарын өөренип тургаш чорудар болгаш сонгукчуларның дилеглерин, чагыгларын албан күүседир дээш, ажылдаарынга бүзүрээр бис.

Хүндүлүг сонгукчулар! Июнь 2-де участогунарга албан кээп, идепкейлиг, харысалгалыг удуртукчу, хоорайыстан төлөптүг Монгуш Марина Байыровнаны сонгул бадылаарынарны кыйгырдывыс.

Деткикчи бөлүк.
(Халас болгаш телевидение үндезинге парлаан).

Кочетовтун № 21 сонгулда округу, Людмила Людвиговна ВТОРУШИНА

Тываның база бир онзагай херээжени. Ол Тыва чуртунга төрүттүнгөш өскөн. Бодунун бүдүжү, аажы-чаңы тыва өг-бүлениң уруу ышкаш бөдүүн, биче сеткилдиг, дузааргак.

Людмила Вторушина — чуртун рынокче шилчилгелиг үезинде дыка дүрген эде тургустунган болгаш пес-таавы садар бүдүрүлгени ажиткан сайгарлыкчы. Чүгле бүдүрүлгезинге акша ажылдап алыр сорулгалыг эвес, школа-интернаттарга, школаларга, уран чүүл коллективтеринге, ие-херээженнерге, чединмес өг-бүлелерге доктаамал дузалажып чоруур деткикчи.

Июнь 2-де болур сонгулдаларга Кочетовтун № 21 сонгулда округундан Төлээлекчилер палатазынче депутат кылдыр Л.Л.Вторушинаны сонгуурун республиканың Херээженнер эвилели кыйгырып тур!

Ирина ОЧУР,

ТР-ниң Херээженнер эвилелинин даргазы.
(Халас болгаш телевидение үндезинге парлаан).

Андрей Валентинович
АВРУЦКИЙ

Кызылдың Автодорожный № 27 сонгулда округу.
Чоннуң шилилгези — шын шилилге.

(Халас парлаан).

Петр Яковлевич
АЕВ

Кызылдың Учебный № 22 сонгулда округу.
Чоннуң шилилгези — шын шилилге.

(Халас парлаан).

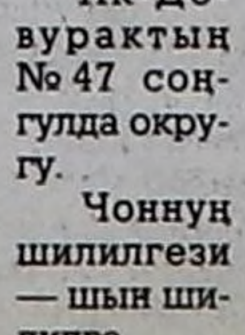
Елена Сергеевна
БРОКЕРТ

Кызылдың Безымянный № 35 сонгулда округу.
Чоннуң шилилгези — шын шилилге.

(Халас парлаан).

Раиса Дакаевна
ШАГАЛААН

Ак-Довурактын № 47 сонгулда округу.
Чоннуң шилилгези — шын шилилге.

(Халас парлаан).

Хуреш-оол Болат-оолович
КУУЛАР

Чадаананың № 63 сонгулда округу.
Чоннуң шилилгези — шын шилилге.

(Халас парлаан).

Хирлиг-оол
Ховальгович УЖУЛАН

Хайыраканның № 116 сонгулда округу.
Чоннуң шилилгези — шын шилилге.

(Халас парлаан).

**ТР-нің Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының
депутадынга кандидаттар**

Эрзиннің № 129 соңгулда округу, Римма Маадыровна НУРЗАТ

Нарын ортумак ш к о л а з ы н ы ң директору. РФ-тиң өөредилгезиниң тергиини, ТР-нің Улус өөредилгезиниң алдарлыг ажилдакчызы. Бедик негелделиг, кызымак, даанган ажилынга, берген сөзүнге ээ-харыс-салгалыг. Чоннуң төлээзи боорунга төлептиг кордакчы.
(Халас парлаан).

Кызылдың Спутник № 45 соңгулда округу, Людмила Кара-ооловна ОЮН

Тожу кожуунуң Адыр-Кежиг суурга 1986 чылдың октябрь 11-де төрүттүнген. Кызылда күрүне-ниң педагогика институтун дооскан. 1992 чылдан бөгүнге чедир Кызыл хоорай чагыргазының өөредилге килдизинде методистеп ажилдап турар. Спутник суурнун хүндүлүг чурттакчылары! Бистиң өргэвис Спутникке амыдырал чараш, чедимчелиг болзун дээш, бүгү күжүвүстү каттыштырып, демниг ажилдаалыңар!
(Халас парлаан).

Кызылдың № 14 соңгулда округу, Кара-Кат Очур-оолович ООРЖАК

ТР-нің Дээди Хуралының бирги чыгыжының депутады, РФ-тиң болгаш ТР-нің күш-культура болгаш спорттун тергиини, Россияның спорт мастери, "ТР-ниң культуразының алдарлыг ажилдакчызы", мөге, композитор. Чон мени сонгуп алза, Улуг Хуралдың Төлээлекчилер палатазының ажилындан аңгыда, соңгукчуларының дилег-хомудалдарын, чагыгларын, күзээш-киннерин, социал байдалын экижидер дээш, бүгү күжүмнү салыр мен.
(Халас парлаан).

Ак-Туругнуң № 122 соңгулда округу, Шаңгыр-оол Монгушевич СУВАН

"Ак-Туругнуң Кара-Сугда уран холумактыг демир рудазының кагдынган ажык шахталарының даштында доозунуң артынчыларның кижилерниң кадынга салдарын тодарадып, бир эвес хоралыг болза, тус черниң чурттакчыларынга компенсация акшазын төлеп бээрин чедип алырын баштайгы ужура-жышкынарга соңгукчулар меңээ чагаан. Улуг Хуралдың депутадының эргелерин ажылгап тургаш, соңгукчуларның бо чагыын база күүседир сорулгалыг мен".
(Халас парлаан).

Кызылдың Учебный № 22 соңгулда округу, Лариса Тумбараевна ДОНАКАЙ

Чонумнуң кадыкшылы, ааскежиктиг чуртталгазы дээш Улуг Хуралдың Төлээлекчилер палатазынче кордакчы бооп кирип, хөй чонум, силерден деткимчени алырын бүзүредим.
(Халас парлаан).

ЧОННУҢ ШИЛИЛГЕЗИ — ШЫН ШИЛИЛГЕ

Артур Ойнар-оолович ХЕРТЕК Бай-Тайганың №53 соңгулда округу. "Шын" солуннуң кол редактору. <i>(Халас парлаан).</i>	Владимир Пепияевич КУЖУГЕТ Чаатының №17 соңгулда округу. <i>(Халас парлаан).</i>	Виктория Момуковна ООРЖАК Каа-Хемниң №77 соңгулда округу. <i>(Халас парлаан).</i>	Николай Григорьевич ДУБРОВСКИЙ Кызылдың Буренский №4 соңгулда округу. <i>(Халас парлаан).</i>	Дандар-оол Көк-Хунаевич ООРЖАК Аржаанның №93 соңгулда округу. <i>(Халас парлаан).</i>
Ирина Петровна САМОИЛЕНКО Кызылдың Южный №42 соңгулда округу. <i>(Халас парлаан).</i>	Роман Өктекоолович САРЫГЛАР Кызыл-Мажалыктың №56 соңгулда округу. <i>(Халас парлаан).</i>	Сара Монгушевна ООРЖАК Шекпээр соңгулда округу. <i>(Халас парлаан).</i>	Валерий Саганович КУУЛАР Шагаан-Арыгның №112 соңгулда округу. <i>(Халас парлаан).</i>	Любовь Александровна ЮСУПОВА Кызылдың Центральный №17 соңгулда округу. <i>(Халас парлаан).</i>
Владимир Александрович ФАЛАЛЕЕВ Кызылдың Кечил-ооловский №25 соңгулда округу. <i>(Халас парлаан).</i>	Дмитрий Калчанович ДОНГАК Сарыг-Септиң №72 соңгулда округу. <i>(Халас парлаан).</i>	Людмила Максимовна ФЕДОРОВА Кызылдың Московский №35 соңгулда округу. <i>(Халас парлаан).</i>	Шулуун-оол Маадыр-оолович БИЧЕ-ООЛ Самагал-тайның №105 соңгулда округу. <i>(Халас парлаан).</i>	Алексей Геннадьевич БОРИСОВ Кызылдың Бай-Хаакский №99 соңгулда округу. <i>(Халас парлаан).</i>

Кысказы-биле

ЧӨПТҮГ ЧОРУК ТИИЛЭЭН
Кызыл кожуунуң чагырга даргазының соңгулдаларының дугайында херек талазы-биле суд сайгарылгазы доозулган. Н.Ч.Ооржактың хомудалының талазы-биле суд сайгарылгазы май 21-де 23.00 шакта доозулган. Ч.Сарыгбай даргалаан суд мындыг шийтпирни үндүрген: Н.Ч.Ооржактың хомудалын ханды-рар. Баян-Кол суурда №95 соңгулда участогунга катап бадылаашкынарның протоколдарын күш чок деп санаар. Ынчангаш ам ДСК судтун шийтпирин езугаар Кызыл кожуун талазы-биле 2002 чылдың апрель 18-те катап бадылаашкынарның түннелдерин №95 участоку кирибейн үндүрер, дараазында 4 чылда Кызыл кожуун чагыргазының даргазы кым болурун тодарадыр. Чоннуң тура-соруун илередир шын медээ алыр арга чок болган, соңгулда хоойлузун

каржызы-биле хажыткан №95 участоку албайн, Кызыл кожуунга болган нити бадылаашкынарның түннелдерин езугаар алырга, бо соңгулдага "ТР-ге Чазакты деткир" Чоннуң шилилгези" шимчээшкениниң киржикчизи Н.Ч.Ооржактың тиилээни тодарттыңан. Чоокку үеде Н.Ч.Ооржакка Кызыл кожуун чагыргазының даргазының шын-зылгазын тыпсыр.
Игорь ВОЛЬНИКОВ.

ЧАА ДАРГА
Чеди-Хөл кожуун чагыргазының даргазынга соңгукчуларның 56 хуу бадылаашкынын алган Н.И.Дартай-оолдун ажилдап эгелээниң езулалы май 22-де болган. Николай Иванович моон мурнунда кожуунуң чагырга даргазының "оң холунга" ажилдап турган, ажил-агыны билир кижги. Чал-Кежигниң болгаш Эле-

гестин сугаттыг 300 гектар шөлү тарылгага белең. Хову-Аксының хууда сайгарлыкчылары шывыгылыг ийи каът рынокче көжүп кирер. "Остов" ХАН Элегес суурга чаа школаны тудуп эгелээр. Кожуун чонун ажилга хаара тудар төп сезонун ажилдарга ажил чок 400 кижини хаара тудар, Хову-Аксында хову бригадасынга ажил чок 54 кижиге ажилдаар, оларның кижиге бүрүзү 1200 рубль шалыңны ай санында алыр. ТР-ниң Чазаның, оң Даргазы Ш.Д.Ооржактың өмүнээзинден Чазак Даргазының бирги оралакчызының албан-хүлээлгезин күүседип турар В.М.Оюн чаа ажилдап эгелээр дарга Н.И.Дартай-оолга байыр чедирген. Чаа даргага курлавырда капитан шериг атты тывыскан дужаалды база номчаан. Абаканга эрткен шериг-өөредилге чыгыжыга Н.И.Дартай-оолдун командаан гранатометчиктер взводу шылгараан дээш капитан

атты тывыскан.
Альберт ХОМУШКУ.

ААР КЕМДЭЭШКИН
Май 11-12 хуннеринде Өвүр кожуунуң 159 кызыгаар демдээниң чанындан РФ-тиң 4 хамаатызы россия-моол кызыгаарын үрөп эрткен. Олар Моолдун девискээринче 16 км. ханылап киргеш, 5 баш бода малды оорлаан. Кайгалдар оорлап алган малмаганын кызыгаар чоогунче сүрүп кел чорда, оларны моол кызыгааржылар көрүп кааш, турарын негээн. Ынчалза-даа олар дүжүп бербези-биле удурланышкыны кылган. Аңаа хары кылдыр моол кызыгааржылар окчепсекти оларга удур ажылгаан. Түннелинде мал оорлап чораан 1975 чылда төрүттүнген А.М.Донгак дээрзи бажынче аар кемдээшкенин алган. Кайгалдарның

артканнары РФ-тиң девискээринче чаштына берген. Мал оорларынга хамаарыштыр оперативтиг-истелге үезинде тодарттыңаны болза кайгалдарның дегерези Өвүр кожуунуң Торгалыг сумузунун чурттакчылары болган. Истелгени Россияның Айыыл чок чоруунуң Федералдыг албанының Тывада Эргелелиниң ажилдакчылары болгаш Өвүр кожуунда Кызылдың кызыгаар отрядының кызыгааржылары чоруткан. Амгы үеде кызыгаар үрекчилериниң дегерези туттурган. Оларга хамаарыштыр май 19-та РФ-тиң Кеземче хоойлузунуң 322 чүүлүнүң 2-ги кезээ-биле кеземче херзэн онааган.
Россияның Айыыл чок чоруунуң федералдыг албанының Тывада Эргелелиниң парлалга албаны.

КАРА-ХӨЛДҮН ӨШКҮГЕ ЙӨРЭЭЛ

Билдингир чүүлдерниң билдинмес талалары албан турар. Адаан-мөөрей, адыг-чарыш — чижилге ооң баажызын тып тодарадыр. Шилилге төре херээн өрү көдүрер, төре херээнде төрөл шуут чок деп, төөгү түңнээн. Ол көрүүшкүн— мал бажын дагын өстүреринге база кол идиг.

бердим. Буруу — боттарывыста.

Сөөлгү чылдарда чаа уксаа көвүдээн. Ылаңгыя ангор. Ооң эди барык хой эдингге дөмейлешкек, чаа донмас. Ангор өшкү дүгү эң саттыгыр, эң саарлычал. Түннелинде өшкү чөөгү, өшкү сүдү херекке алдынмастаан. Тус черниң агаар-бойдузунга таарышпас мал бруцеллез дээн чижектиг аарыгларны непереди кааптарга, шээр малды мал ээлери тудуп сагбастаан.

Алдан хар ашкан, чеден-сезен харлыгларның тайылбыры-биле алырга, тыва өшкүнүң алгы-кежи тус черниң үндезин чурттакчыларының амы-тынын камгалап артырган. Ылаңгыя өшкү кежинден өгдешки, шевижек тон, чүвүр даарап кедер. Өгдешки, билдингир, чүвүр

даштындан кедер алгы тускай хеп. Ону кедип алырга, идик хончузунче хар кирбес. Шевижек — чийк, дискек караа четпес эр тон. Арга-арыгдан ыяш сөөртүп чүдүреринге, кадыг күш-ажыл кылырынга хөлчок тааржыр. Мага-боттуң дери өшкү кежиниң дүтүңгө сиңип калыр. Шак ыңдыг хеп-биле ажилдаарга, өл-шыкка, хат-кавыскыга болгаш челбикке кым-даа белен алыспас.

Өшкү алгы-кежи — соок-чарга удур улуг камгалал, орустаарга — профилактика. Дезевилей алырга, космонавтыга — скафандр ышкаш хеп-тир ийин. Аңчы, малчын, тараачын араатарны мыйыстыг бода, шээр, чылгы малдың алгы-кежи чүс-чүс чыл улаштыр щит дег камгалап келген, тыва нацияны хевирлеп тургузарынга мал үндезин ужур-дузаны хандырган. Ону уттултар часканывыс — хараадал.

Туруг-хая тевер, аң дег чийк-адак шээр мал — өшкү. Үнген ыяштың будуктарының картын, саглаң бүрүлерин чиир дээнде, өшкү ийи бут кырынга туруптар. Хая-даш кыры тускай карттарлыг. Ол база өшкүгө чем. Хек-даван, черлик кулча, шончалай деп изиг ойттарның чыдын какканда — сөөк кудуруу ходуяр. Чылан-сыртыгынга тынын садар чылгы. Ынчангаш сүдү, эди, ижин-баары, изиг ханны эм-таң шынарлыг.

Мен он хар чедер-четпес тургаш, элээди апаргаш, өшкүнү чайын сагжып чордум. Дезиглериниң бажын тудар чүве. Өшкү эми сагдыгыр. Хой баштаар Чолдак-Ой деп өшкүм сүдү эртен бир, дүште бир, кежээ бир сыгыртаа болур. Тоттур ойттап алганда, сыгыртаа сынмай баар. Бо саваның хемчээли бир литр шил сава-биле иштеш ышкаш. Кулугурнуң хой баштаары, туруг тевери хөлчок. Бажын дозуп чадааш, «Кодур-Сөөк», «Сөөк-Кудурук» деп сөглөп, даш-биле дажап шаг болгулаар мен. Ол меңээ кайын дажадыр ийик, частыраы фехтовальщик-биле дөмей. Аалче чанарда ол мени бир арга-биле «көгүдүптер» кылымны чидир бодун уур-угбас кылаштап чоруур, менче көргөш, эткилээр. Чолдак-Ойнуң дьлын кижги билер эвес, «эмийн сүдүн угбайн чор мен» деп-даа эдип турду ыйнаан. Арай боорда калгып чоруур хөөкүйнүң эмииниң ийи допшузу узун, чоон, өнү артында кыскал.

Сүдүнүң хөйүңгө ийи буду дазагар болу берген. Ынчан Чолдак-Ой кээргенчиг. Хөөкүйнү эргелел-биле чемелээр чордум: «Ол-дур, сени Хрушев дарга безин хулиган дээнин билер харың чок-тур. Чүгө чазыландың аа, дириг шулбус?»

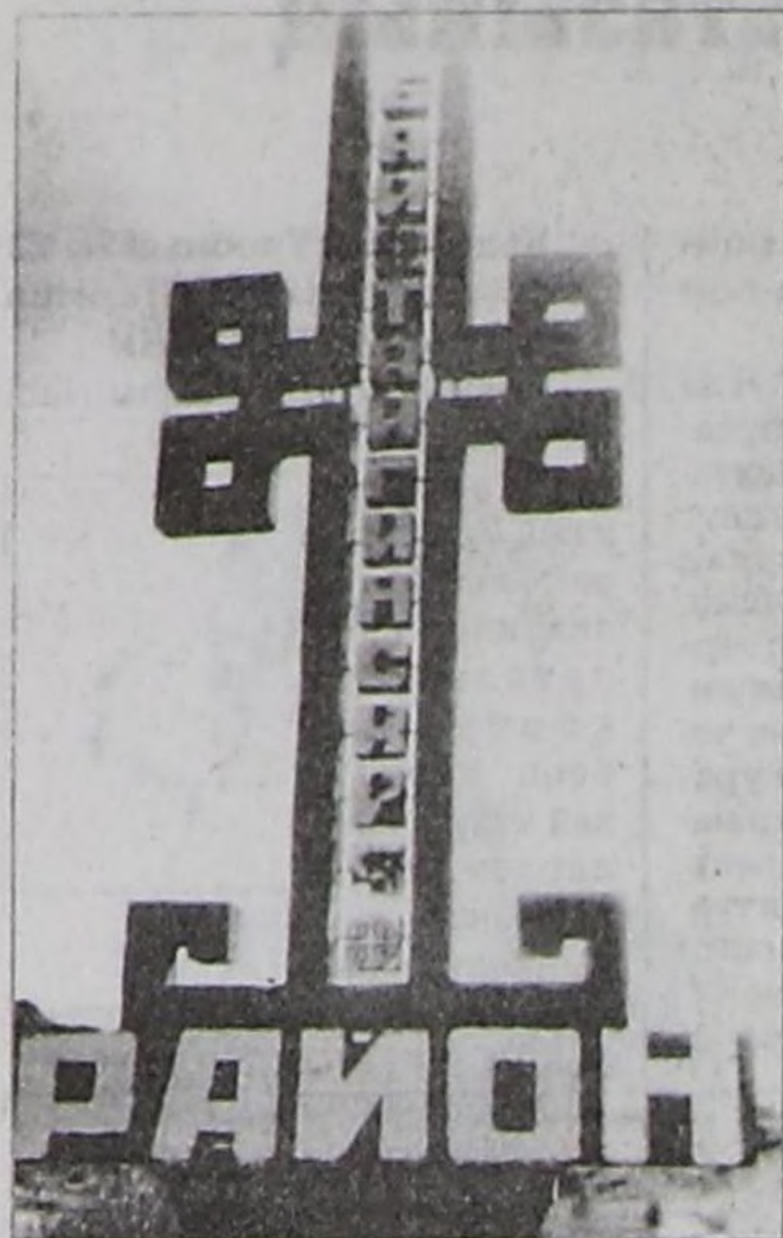
Өшкү эдиниң дугайында. Мен бодаарымга, ол — хор чем. Чечени-даа чиптип болур, шингээчел — дораан аштадыр. Чылдагаанын кым билер боор. Аарыг-халыгынга таварышкаш, өшкүнүң дириг ханын ишкеш, сегий бергеннерни көргөн мен. Экология талазы-биле арыг хүрээлелдиг одар-белчириң ачы-хавыязы ол хире-дир. Сааттыг херээ-женнер, чаш уруглар кадың быжыглар хостуг зоналарны Тыва Республикага тургузуп болурун өшкү мал чүс ажыг хуу магадылаар. Чүгө чүс эвес? Бирги ээл-чегде, арыг агаарлыг долгандыр хүрээлел аңаа каттыжып турар.

Дүгү чөөктүг, сүдүн саап ижер өшкү хөлчок ховартаан. Кая-даа чораш, аңаа чер таварышпадым. Мөңгүн-Тайгага база. Сураан дьннаарымга, Өшкү-Саар Ооржак директорлаан күрүне каттышкан бүдүрүлгедө бар дээр. Ол эң ырак чер-дир. Сүт-Хөлдүн Алды, Үстүү Ишкиннерде ук уксаа бар сурагылы. Бай-Тайганың Кара-Хөл сумузунда ооң барын көрдүм. Ында бүгү девискээр кадыр-берт даг-даш-биле бүргөткен. Хөлдер болгаш хемнер дажыг суглуг. Эвээш эвес хонаш-турлагларны эргидивис. Мунгаш-Кыйыгта ийиги удаада элээн болдувус. Ында электри күжүн ажыглап турар малчын өг-бүленин херээжен ээзи Тамара, эр ээзи Александр.

— Хүр-Күжүгет уктуг мен — деп, Александр баштаканыр чорду.

Күш-ажылга хамаарылгазы кончуг эки кижилерни ол салаа басып санааш: «Ажылдап билер, шын ажылдап билер кижилер» — дээни хөөнүмдө хүндүлел-биле артып кагды. Шак ыңдыг чер болгаш мал ээлери республикада чүс-чүс. Олар езулуг ажыл берикчилери, ажылдаар черлер тургузукчулары. Чижеглей алырга, Кара-Хөл сумузунда 500 кижги чыгап орат. Суурда немелде ажылды тургузуп, кылып болгудеглерни кара-хөлчүлөр бөгүнде шилип ал эгелээн. Тус черде тудуг материалдары хөй чорду. Көвүрүглер, орук-суур тудуу база.

Ыяш дилдирер чер ажылдай бээр

Өшкүнүң тыва уксаазы хеп-хөнертен кызырылган. Дөртөн, бежен хар харлапкан амгы салгалдарның бир кезии тыва өшкүнү билбези, танывазы — аңаа бадыткал. Мен чиңгине тус черге муң чыл дургузунда көшкүн малчын омур-хевирге чаагай бараан болуп келген шээр малдың кайы-даа оранда чок ук уксаазын көрбээнден бээр дөртөн чыл оранчок ажа

Улус ажыл-агый чедишкенинниң Москвада делгелгезиниң киржикчизи (1986 чыл), социалистиг чарыштарның тиилекчизи чораан Александр Куусаалович Күжүгет Мечи чылдыг. Шаг-үениң кандыг-даа эргилделеринде өстүргөн малы, ооң продукциязы-биле ол малчын ат-алдарын бедик тудуп, чонга бараан болуп келген. Малчынның өг-бүлениң херээжен ээзи Тамара Тоюновна хөй ажы-төлдүг өг-бүлөгө төрүттүнген. Кады төрээнериниң бирээзи — акызы Сергей сумуда бай эт-хөрөңгилг.

Александр, Тамара ийиниң кол даяныр күжү — амьдырап-чурттаар арга-хевир малда, чылдың дөрт ээлчээнде одар-белчири солуп көжер хонаш-турлагларында. Эрткен кыш Мунгаш-Кыйыгта чымчак эрткен. Өг-бүлениң кыш удур белеткеп алган каш он тонна сигенни келир чылга база курлавыр болуп артканы демдеглексенчиг. Мал кадарчылары электри чырыын ажыглап чаңчыга берген. Александр трансформаторун көжерде чүдүрүп алыр. Ол дээрге ажылдап билер кижиниң эт-хөрөңгиге ээ-хайыралыын херчилеп турар.

КИЖИЛЕРИ

болза, чурттаар оран-сава тудуу улам немежир. Күрүне деткимчези-биле келген акша-хөреңгиниң шын чарыгдалдарын «Шын» солуннун арыннарынга доктаамал чырыдыксаарым келир чорду. Ажык-чарлыг чорук каяа-даа бирги чергелиг. «Шын — күчүлүг, шынар — ажыктыг». «Ажылдап билир, шын ажылдап билир кижилер херек» деп Александр Күжүгеттин үзөл-бодалынга каттыжып тур мен.

— Мал өстүрер ажылда чээрби ийи чыл болдувус, 1979 чылдан эгеледивис — деп, Тамара Күжүгет чугаалады.

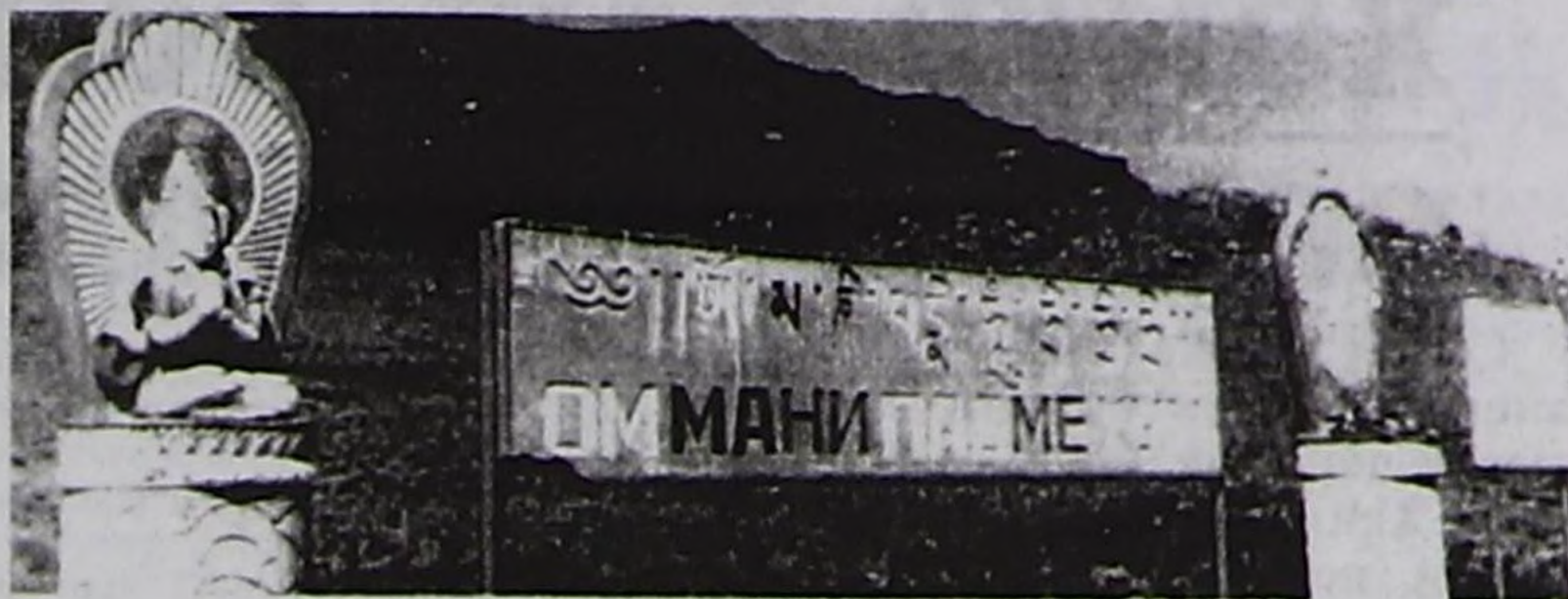
Хүндүс мал аалга кайын турар. Аалдын эр ээзи бир дугаар кээривиске, ууттунмас хөй малы-биле одар-белчиирде болган. Бай-шыырак бо аалга орай келгеш, албан-

биле хондувус. Бажың иштининг электрилиг чырыын-даа херекке албайн, он-даа кижиге хос-хос — узун дургаар салган сырыгыг ак ширтектер кырынга чык кылдыр удуп кагдым. Даң бажында эр, херээжен — ийи кижиниң эргелиг сымыражыындан отту чаштадым:

— Туруп көр, Тамаар, чеже удуур сен. Инектерин, өшкүлерин саг. Мен аан, дүне мал манаар, хүндүс хой соондан кылаштаар кижидир мен...

Мал саалдазын чурукка тырттырып алыксааш, чанымда уйгуга алыскаң фотокорреспондент В.М.Балчый-оолду оттуруптум. Кижим шагыңче көргөш:

— Ам-даа эрте-дир, чаа-ла 05.30 шак. Бо дүне свет чырыыңга, малчынның

ишкээр-дашкаар үнүп-киреринге удуп чададым — деп мени чемелексээнчиг көрдү.

Василий Максимович чырык хып турда, уйгузу ханмас чаңчылдыг болган.

Хонаш-турлагга бажың иштинге электри чырыын өжүрер арга шуут чок: бо хүннерде телеэкранда ойнап турар «Комиссар Рекс» дег, оон-даа чытчы болгаш коданчы эгер-калдар ийи ыт ээрип, ээлерге, кажаада малга дыш бербейн баары билдинди. Мал база чырыкка чаңчыккан. Шак ыңдыг тайылбыр дыңнааш, фотокорреспондентивис багайтыр хүлүмзүрүп кагды. Хонаш-турлаг улуг орук аксында. Александр Куусаалович чаңчыккан аайы-биле дүн-хүн чокка ажылдап турар малчын болган. Мен ону дүнеки үеде эскербээн болдум. Дыңнааш, ам бүзүредим.

Эртенги саалда үезинде мунгаш кажааның сери адаанда кур-кажаада «хулиган» анайлар-биле кады турдум. Оларның кижиге чоокшулаары солун, ийи холу-биле турупкаш, думчуун пиджакка үстүрер. Хепти чылгап каап турар. Оюнзаа хөлчок.

Төжектерни ойнаар кылдыр эккеп салып каан. Оларның кырынче үнүп, бедик черлер хунаажып турары чаптанчыг. Чаш малдарның шимчээшкин бүрүзү мага-бодумну хөлзедип турду. Тодуг-догаа анай-хураганнарның көрүжү, теви сеткил-хөөнүмнү ажыдып турду.

Республиканың мал ээлеринге, көдээ бүдүрүлгелер-биле керээлиглерге мындыг күзээшкиннерни илередикседим. Төрүүр мал бажыңга күрүнениң немелде дузазын адрес езугаар чедип турарын «Шын» солунга мөөңү-биле чырыдары ажыктыг. Учет, чизе болгаш данзы солун, сеткүүлдерниң арыннарын реклама кылдыр каастап-ла тургай. Ынчан арыннар хөйге улам солун болгаш көрүштүг. Көдээге чедип турар чаңгыс солун «Шына» болгай.

Арапчор ОКСУР.

Василий БАЛЧЫЙ-ООЛДУҢ тырттырган чуруктары.

ХӨМҮР-ДАШ: ООҢ ӨРТЭЭН ӨСТҮРГЕНИ ҮНДЕЗИННИГ БЕ?

Сөөлгү чылдарда хөмүр-даштың, чылыг болгаш энергия өртектериниң өзүп турары чонну дүвүредип турар. Бо чылдың январь 1-ден эгелээш «Каа-Хем» хөмүр-даш уургайы 1 тонна хөмүр-дашты, немээн өртекке үндүрүглер чокка, 360 рубльге үндүр садып эгелээн.

Бо өртекти ылап-ла үндезинниг өстүрген бе? Ындыг айтырыгны хынап көөрү-биле ТР-ниң Чазааның Экономиканың баазалыг адырында бүдүрүлгелер-биле ажил чорудар эргелелиниң начальниги В.С.Сидеева баштаан 16 кижиден тургустунган комиссия бүдүрүлгениң ажылын хынаан.

Хөмүр-даш өртээниң өскенинге чоннуң хомудаан чагаалары Чазакка хөй келгенин барымдаалааш, хөмүр-даш уургайының ажылын хынаар комиссияның составына чурттакчы чоннуң социал амыдыралына болгаш экономиканың баазалыг адырына хамаарышкан яамыларның, комитеттерниң, департаментилерниң ажилдакчылары киришкен. Республиканың агаар-бойдузу кадыг-ширин болгаш чылдың 8 айы одалга сезонунга хамааржыр. Хөмүр-даштың өртээн өстүрүптөргө, ону садып ап турар кижилерге эвес, ол бир дугаарында, чылыгта, чырыкка халдай бээрге, чоннуң чединмес кезээниң амыдыралы бергедей бээр. Бистиң республикага хөмүр-даштың өртээ ол хире улгатпас деп чамдык тускай эртемниглерниң чугаалап турары таварып эвес, ынчангаш Чазак тускай комиссия тургускаш хынаткан чылдагааны ында.

РФ-тиң Энергетика яамызында Хөмүр-даш үлетпүрүнүн комитеди 2001-2005 чылдарда чылдың-на 500 муң тонна хөмүр-дашты казып тыварын бадылап каан. 2001 чылда 575,4 муң тонна хөмүр-дашты казып тыпкан болгаш бадылап каан планын ажыр күүсеткен. 2002 чылдың планында 500 тонна хөмүр-дашты казып тывары көрдүнгөн. Бүдүрүлгениң программазында бүдүрүкчү күштерни канчаар ажылдап турарын айытпаан болгаш капитал салышкынны ажыктыг ажылдаарын көргүспээнин Россияның Энергетика яамызының хыналдазының протоколунда айыткан.

Комиссияның хыналдадан үндүргөн түңнели бүдүрүлгениң планын тургузуп тургаш, херек кырында оон ажылдап болур, бар курлавырларын куду деңгелде тургузуп турар. Чылдың-на хөй күш үндүрбес, эвээш планын тургузуп алгаш, түңнелинде ону ажыр күүседип келгенинден продукцияның бот-үнези улгадып, бүдүрүлгениң көрдүнгөн планын ажыр күүсеткени дээш, шаңнал акшаны көрдүнгөн чурум езугаар доктаамал ап келгенер. 2001 чылда хөмүр-даш уургайының ажилдакчыларының ортумак шалыны 3562 рубль кылдыр көрдүнгөн турган болза, а херек кырында 6255 рубль

болуп азы 75,6 хуу өскен. Бир тонна хөмүр-даштың бот-үнези план езугаар 168,3 рубль турда, эрткен чылдың 11 айларында 285,9 рубль болган, даг ажилдарын сайзырадыр программада көрдүнгенинден 2 катап хөй болуп турар. 2002 чылда бир тонна хөмүр-даштың бот-үнези 408,6 рубль чедерин көрүп турар. Хөмүр-даштың бот-үнези улгаткан тудум, оон өртээ улгадыр деп чүве билдингир. Хөмүр-дашты казып ап турар чери ол-ла хевээр, чазылдырар чүүлдер артык кезектерге болгаш өске чарыгдалдарга өртектескен-даа болза, ийи катап канчап улгады бээр боор.

2001 чылда Россияның Энергетика яамызының бады-

1804,9 тонна чазылдырар материалды ажылдаан, оон 575 тонна хөмүр-дашты казып тыпкан. 2000 чылда бир тонна хөмүр-дашты ажыдып тыварына 2,66 кг чазылдырар чүүлдү ажылдаан болза, 2001 чылда 3,5 кг четкен. 2001 чылда чазылдырар ажилдың планын 1041 муң кубометр чедир күүсетпээн болгаш 1045,7 тонна чазылдырар чүүлдү камнап алган. Оон чарыгдалының акшазын боттарының иштики хереглелинге ажылдааннар. Бир тонна чазылдырар чүүлдүн өртээ, бир тонна хөмүр-даштың бот-үнезинге дүүштүр тодарадырга, 6546 рубль. Чазылдырар чүүлдү заводтан алырда, «Каа-Хем» хөмүр-даш уургайы бир харылаштырыкчы таварыштыр ап турар. Ол чокта база болдунмас. Чазылдырар

Херек кырында ап көөрге мындыг: автомашиналар 2,5 катап, дизель-биле ажилдаар машиналар — 3 катап, бензин-биле ажилдаар машиналар — 1,5 катап, автобустар — 1,5 катап хөй кылдыр кириген. Ниитизи-биле хөмүр-дашты казып тывар планы 500 муң тоннада хевээр туруп турда, бо чарыгдалдарның кайыын тыптып келгени бөдүүн кижини безин кайгадыптар. ТР-ниң Чазааның Экономиканың баазалыг адырында бүдүрүлгелер-биле ажил чорудар эргелелиниң начальниги В.С.Сидеева баштаан комиссия «Каа-Хем» хөмүр-даш уургайының ажылын колдуу бир ай иштинде хынап келгеш, бүдүрүлгениң чедер-четпес ажылын долузу-биле тодараткан. Комиссияның үндүргөн түңнелин алгаш көөрге, дыка хөй артык чарыгдалдарны агаардан тургузуп, хөмүр-даштың өртээн улгаттырганы билдинип келген.

Комиссияның составына экономикага болгаш үлетпүрге хамаарылгалыг хөй чылдарда ажилдап келген арга-дуржулгалыг специалистерниң киришкенинден бүдүрүлгениң бүгү адырын хынап, хөмүр-даштың өртээн үндезинниг өстүргөн бе деп айтырыгга шын, тодаргай харыны бээри турган. Хынап турган комиссия бодунуң мурнунда салдырган сорулганы күүседип шыдаан. Эрткен чылын «Каа-Хем» хөмүр-даш уургайының ажылын РФ-тиң Энергетика яамызында тускай комиссия кээп хынааш, четпестерни илередип, ону эдип алыр талазы-биле тодаргай сорулганы салган турган. Ол комиссияның кириген саналдарындан эттинген чүүлдер эвээш болганын ТР-ниң Чазааның комиссиязы демдеглээн. Эң-не эки чедип алган чүүлү хөмүр-даштың өртээн талыйтыр өстүрүп алган.

Хынап турган комиссия бүдүрүлгениң ажылында чедер-четпес чүүлдерни долузу-биле тодарадып, боттарының саналын «Каа-Хем» хөмүр-даш уургайының удуртулгазына кириген. Ол бир талазында, бүдүрүлгениң ажылына ажыктыг болгаш моон сонгаар канчаар ажилдаарына план тургузарына кончуг ажыктыг. Бир эвес хөмүр-даш уургайының удуртукчулары моон чогуур түңнели үндүрер болза, хөмүр-даштың өртээ бадар ужурулуг, «Каа-Хем» хөмүр-даш уургайы республикада карылгалыг ажилдап турар бүдүрүлгелерниң бирээзи дээрзин база утпас ужурулуг бис. Олар боттарының иштики курлавырларын чедир ажылдап, чүгле хөмүр-даштың өртээн өстүреринге өйлежип турары канчап-даа таарышпас. Чүгле бисте эвес, Россияның өске-даа девискээрлеринде черниң байлаа-биле чоннуң негелдезинге дорт хамаарылгалыг бүдүрүлгелер, бир дугаарында, боттарының негелдезин тургузар апарган. Хыналданы ТР-ниң Чазаа чоруткан болганда, оон түңнелинге хамаарыштыр Чазак тодаргай хемчеглерни алыр дээрзи билдингир.

Сергей ХЕРТЕК.

2001 чылда хөмүр-даш уургайының ажилдакчыларының ортумак шалыны 3562 рубль кылдыр көрдүнгөн турган болза, а херек кырында 6255 рубль болуп азы 75,6 хуу өскен. Бир тонна хөмүр-даштың бот-үнези план езугаар 168,3 рубль турда, эрткен чылдың 11 айларында 285,9 рубль болган, даг ажилдарын сайзырадыр программада көрдүнгенинден 2 катап хөй болуп турар. 2002 чылда бир тонна хөмүр-даштың бот-үнези 408,6 рубль чедерин көрүп турар.

2001 чылда Россияның Энергетика яамызының бадылаан программазында бир тонна хөмүр-даштың үндүр садар өртээн 216 рубль кылдыр көрүп каан турда-ла, ол өртектес чыл төнчүзүндө 260 рубльге келген, январь 1-ден «Каа-Хем» хөмүр-даш уургайы 1 тонна хөмүр-дашты немээн өртекке үндүрүглер чокка 360 рубльге үндүр садып эгелээн.

чүүлдерниң чарыгдалын санап үндүргенинде артык чарыгдалдарны киригенин комиссия демдеглээн.

Кывар-чаар материалдарның чарыгдалына дүүштүр алырга, чүк сөөртүр автомашиналарның халырын көрдүнгенинден 2,5-3 катап улгаттырганына дүүштүр санап каан. А херек кырында автомашиналарның үндезинниг санаашкынын бадыткап турар чүүлдерни кирибээн. Бо чылын Каа-Хем участогунда автомашиналарның чарыгдалы 37,4 хуу, Чадаана участогунда 16 хуу улгаттырган. 2002 чылдың планында чүктүг машиналарның маңнаарын эрткен чылдындан хөй кылдыр кириген.

ЧУНАР-БАЖЫН АЖЫЛДАП ЭГЕЛЭЭН

Чөөн-Хемчик кожунун Хайгракан суур база-ла өске бүгү суурлар ышкаш, рынок экономиказын кадыг-бергелерин көрүп эрттип турар.

Совхозуус дүшкөн, дыка хөй кижилер ажилдап ажал чок арткан. Совхоз бар турда, ажилдап турган чунар-бажыныс ол хагдынган. Мырынай инек девээлээр чер апарган турган. Сумунуу хуу чунар-бажын чок өг-бүлелери кожавыста Чадаана хоорайнын чунар-бажынынга барып чунуп турдуус. Ол ырак чунар-бажыңче кызып чорааш чедип кээрге, ээлчег мырынай эми эрттир хөй боор. Бүдүн хүн ээлчег манап тургаш, арай деп чунуп алып турдуус.

Ам бисте байдал өскерилген. Кажан-даа ажилдавас боор деп бодап турганымыс чунар-

бажынымыс сумуус даргазы Алексей Экер-оолович Ооржактын дузазы-биле катап ажилдап эгелээн. Улуг, бичи конуус амырап чунуп турар.

Ыя бо безин бистиң чуртувуста амыдырал эки-жип, Тыва Республиканың Чазаа чонун амыдыралынче онза кичээнге салып эгелээниниң, эки ажилдап турарының херечизи деп билип турар бис.

Ынчангаш бистиң сумунуу чону ТР-нин Чазааның Даргазы Ш.Д.Ооржакка, суму даргазы А.Э.Ооржакка база чунар-бажыны кылып дооскан тудугжуларга өөрүп четтирип турар бис.

Чечек МОНГУШ.

ХОМУДАНЧЫЫН

Бистер чагырга чок суурнуң «төнгөн» арагачылары «Шын» солунуң ажилдакчылары Сергей Хертектин, Айлан Монгуштуң арагалаашкынга хамаарыштыр бижээн чүүлдерин номчу-дуус.

Арагалап чорааш эки-даа, багай-даа амыдыралды чурттап эрттис. Ам чүгле хорананып, баарымыс аарып, албыстап чорааш, «бурганнаарымыс» арткан. Бо аарыгың эми чок деп чугаала болур, чүгле боттан кончуг хамааржыр. Туттунуп шыдазыңа — мерүү, шыдавазыңа — шорун. Ону кончуг эки билир бис. Ындыг-даа болза, буянның чүүлдү кылып чордуус. Өлүп-даа каарга, ол кижээ дедир эглип келир деп сарыг шажынның номунда бижээн дээр чораан.

«Адрестерге» сөөлгү көпөө-висти кактап берип, аш-чеми-висти чедирип берип турдуус. Ол «адрестерниң» ээлери ажал кылыр эвес, бис-биле демей, пособие азы пенсия ал оларлар. А орулгалар амыр-ла. Бистиң ачылыста машина-балгат, бажын садып ал, садыллар ажыдып, тура-зында байып-ла турлар. Бистерни көгүдүп, чегдирип-даа каар. Чамдыкта пенсиямыс еревиске бизни четпейн баар. Ол өрелиг кижилеривис бисти улус аразыңа сөглеп, эттеп тургаш, холда каш акшавысты ушта соп алыр.

Канчаар-даа бодангаш, эки чурттап чадал кагдымыс. Ажил-даар дээрге, ажал чок, эртем чок, күжүсүс бар, бисти кым-даа ал-бас. Оода-ла анык-өскөнниң кончуун, бистиң оруувусту эдер-бес болза деп күүзээр-дир бис. Анык назынындан чүгле араганың хайы-биле чарлып турлар. Хомуданчымын...

Черле түнөл үндүрер үе келген боор, чонум. «Адрестер» бичи Тывавыстың кайы-даа булуңунда бар, ону чажыргаш канчаар бис. «Адрестерни» боттарымыс узуткаалыңар. Ынаар барбаалыңар. Башкылар безин арага сада бээрге, чүдек-тир. Терзэн чонун хораннап тургаш байырга, карака чаржынчыг-дыр.

Орусмаа ООРЖАК.

Держиг-Акса.

ЧОРГААРАЛ КЫПТЫГАР

Чоокта чаа азам чурту Өвүрге чедип, төрөлдөрүм-биле таны-жып ап чордум. Оларның аразында ус-шевер чазаныр кижилер база бар болду. Тывада сурагыл тоолчу Баазанайның уруунуң уйнуктарының кылган шевер ажилдарын көргөш, магададым. Олар кымнарыл дээрге Эльдар Ажы, Андрей Кыргыс олар-дыр. Оларның кылган ус кылыгыларын Өвүр кожунда өг-бүлө бүрүзү эдилеп турар дизимзе, хөөрем эвес. Оларның кылгылаан со-гааш, бала, стол, сандай, шкаф, оруннар болгаш өске-даа чүүл-дери аажок шеверлеп угуула-лаан болур, артында тыва аян шинчилиги. Ынчангаш тыва ус-шеверлерниң ажилдарын садып алыры, оларны деткири дээр-ге тыва культураны хөгжүдөр-ринче улуг сагыш салышкын деп бодаар-дыр мен.

Ындыг шевер кижилерниң кылган ажилдарын чылдың-на Кызыл хоорайга ярмаркага делгеп, чонга садып турар болза, эки деп санаар-дыр мен. Садып алып акша чок-даа чорааш, тыва эт-септиң шевер, чаражын көрүп алырга, сагыш-сеткил сергеп, кижиниң чоргааралы кыптыгып, өөрүшкүзү куттулуп, өске нация эш-өөрүсүкө тыва чонунуң чаражы анаа көстүп кээр. Черле ынчаш бо адыш оюу дег Тывамны эргип чорааш, чеже ус-шеверлерни көрбөдим дээр. Олар кымнарыл дээрге үстүнде адааным Өвүрге Ильдар Ажы, Андрей Кыргыс, Шагаан-Арыг хоорайда Сергей Достай-оол, Арыг-Үзүүнде Мая, Кызыл-оол Санчай-оолдар (өг-бүлө), Тожунуң Тоора-Хемде Руслан Ооржак, Сукпакта Константин Ажы олар. Ындыг шеверлер Тывада та

чеже чүве.

Чаа-Суурда Ильдар Ажы Кызылдың №4 профессионал-техниктиг училищезиниң мастер-кружковед салбырын кызыл диплом-биле дооскан. Ол колдуунда хөгжүм херекселдеринден игил, чанзы, дошпулуур кылыгыңа ынак. 1998 чылда Чаа-Суур ортумак школазының күш-ажыл башкызы Кама Бадыр-гы-биле өг-бүлө туткан. Ийи чаптанчыг ажы-төлдүң ада-иези апарганнар. Ильдар боду 4 чыл Чаа-Суур ортумак школазынга күш-ажыл кичээли башкылап ажилдаан. Ам-даа ук школада «Алдын хээлер» бөлгүмүн эрттирип турар. 2001 чылда республикага делгелге ярмарказынга киришкеш, 3-кү черни ап, Өвүр кожунуң адын камгалаан. Ук кожуну иштинге делгелге мөөрейлеринге 3-4 чыл иштинде бирги черни ап келген. Ооң кылган эдилелдери чараш, быжыг шынардык болганындан чонун магададып турар. Хостуг үезинде ол идиктер база даараар. Мээн барганым хүн Ильдар унты идик даарап олурган. Шевери, эптин-даа аттыг. Боду безин кылган ажилыңа эрес кирер, улуг хандыкшыл-биле даараныр болду. Чаа-Суур ортумак школа-зында ооң кылганы дыка чараш игилди азып каан чорду. Ооң акызы Константинниң кылганы дүңгүрлерни база көрдүм. Москва улузунуң чагыы дисти.

Оларның кылганы угуулзалыг тыва национал дериг-херекселдерни даштыгындан келтирелген туристер магадап турар. Ындыг шеверлер Тывага хөй-ле бол-зунам.

Ульяна АРАКЧАА-ВЕЛИЧКО.
Тожуда Ий суур.

МЭЭН СУУРУМ

Амдайгын — бистиң өгбелеривистиң шаандан бээр чурттап келген чери. Бо черниң девискээри кургаг хову, шынаа, даглар колдаан, Успа-Хөл ор-гулаажының бир ужунда. Хөзүнү ак-сарыг өңнүг (хову чериниң куу, сайланчак), шынаа девискээриниң кужурланчак, шалбаа-лыг черлери хөй. Агаар-бойдузу чайын, чазын кедергей изиг, а кыжы кончуг соок болгулаар. Күс маңаа өске черлерге көөрдө, узун, төнмөс ышкаш сагындырар, чүге дээрге хар ноябрьның төнчүзүндө чагза чаар, чылыг, хат шоолуг-ла келбес.

Бистиң өгбелеривис шаандан тура мал азырап, ооң-биле амыдырап чораан болгай, ынчангаш Амдайгынның чонунуң кол ажылы — мал ажылы. Сөөлгү 10 чыл-дардан бээр сизген белеткелиниң ажылы сайзырап эгелээн.

Бурунгуларымыстың тоолчур-гу чугаазындан алырга, шаг-шаанда бо девискээрге улуг үер халап болган чүве-дир. Кижилер айыылдан камгалааныр дээш бедик дагларже үнүп эгелээн. Ол үеде бо девискээрге бот-боттарыңа ынак, хып дээр чалыы назын үезинде кончуг экер-эрес, кайгамчык чараш оол биле уруг чурттап чораан. Олар кажан-даа чарылбас, эптиг-найыралдыг, эдержир чорааннар. Улуг үер үезинде оол уругну чедипкеш, хөй улус соондан дагже маннап үнүпкен. Ол үеде кончуг улуг чалгыг келгеш, уругну алгаш барган. Ынак эжин чидирген оолдун ызы ырак-чоокка дың-налып, хөөкүй оолдун карааның чажы «Амдайгын» хөл болу берген дигир. А кыс ынак эжиниң ыс-сызындан дирлип кээп, «Алдын-Хөл» бооп хуула берген. Ол-ла хөвээр ийи ынак-шааннар бот-боттарың тыпчып, кээзэ мөңгөдө чарылбас, чонун өөртүп, аарыг-аржыктан эмнеп чоруур, өскөн-төрзэн эргим чериниң чараш бойдус каазы болуп, чонунуң сеткил-сагыжында дигир тоол бооп артканнар.

Амдайгын суурнуң адын ол хөлдүн ады-биле адаан. Ук сөс моол дылдан укталган, тывалаар-га, «амдангыг суг» дээр чер бооп-тур. Бо хөл кайгамчык эм шынар-лыг, үе-шаг эки апаар болза, ка-жан-бир шагда маңаа курорт турары чадавас деп, бо черниң чонунуң күзели бар.

Амдайгынның девискээринде чыдар черлериниң аттары база-ла солун төөгүлериң.

Чалаа даа. Шаанда Тываны кыдат эжелекчилер чагырып турар үеде бо черге эң-не бедик дагы моолдар кижиниң тейиниң кырынга демейлеп, бедик чер деп азы «Чалаа» деп адаан. Ол сестү тыва дылче очулдуарга,

«бедик тей» дээр уткалыг. Кижиниң эң бедик, бажында тейин моолдар чалаа дээрлер. Ынчангаш Чалаа дааның ады ол сөстен укталган деп улуг назылыг кижилер чугаалай турарлар.

Амдайгынның чөөн болгаш барың талазындан Хоолу биле Ирбетей деп улуг эвес хемчи-гештер кызыгаарлап чыдар. Бо хемнерниң аттары кайың тып-тып укталганы мындыг.

Хоолу хем. Тываның Кыдатка чагыртып турган үезинде болган дээр чүве. Кызыгаар чагырып турган кыдат чанчын хем үерлеп турган үеде кызыгаар эргип чораан чүве-дир. Кыдат чанчын 3 хондур хемниң сыгыгарын манап чадааш: «Хоойлудан эрткен чүве бар эвес» — дээш, хем кызыл үер бооп бадып турда-ла, хемни кижип чорупкан. Үерлзэн суг улуг эргелиг чанчынны кайын тоор, алгаш бадыпкан. Ынчалза-даа аас-кежик бооп, чанчын дириг арткан. Ол кижип хемни «хоой-лу» деп адап каан дигир. А тыва чон ону чоорту хоолу диги берген дээр.

Мөрзэн чериң билир сен бе?

Ирбитей. Бо бичи хемчи-гештин адын Ирбиштей дигир турган дээр. Чүге дээрге бо хемниң бажыңа ирбиш деп аң са-наттынмас хөй бооп турлажып турган чүве-дир. Оон бо аңның адындан укталып, ол черни Ир-биштей деп адаан. А Ирбитей хемчигештин эринде Кара-Өдек деп чер бар. Шагда бо черге хөй инек, хойлуг бай моол чурттап турган. Ол хөй малдың өдээ көвүдээш, сөөлүндө барып карарып чыдып калган. Ынчангаш бо хүнге чедир ол черни ын-чаар адаарының ужуру оон ты-вылган.

Ырда кирген Сарыг-Хөл база-ла моол уктуг сөс. Шара-Нуур деп моол сестү очулдуарга, «Сарыг хөл» дээр. Амгы бо хүннерде ында хайныккан ажыл-иштин чымьжы чалгып чыдар алдын сарыг тараа-лыг шөлге демейлешкек. Сарыг-Хөл сизген бригадалары кожунуң болгаш республиканың чам-дык көдээ ажыл-агый бүдүрүл-гелерин мал чеми-биле ханды-рып турар.

Кижип ады, черниң ады анаа-ла хөй тыптып келбес, төөгүзүн коптарарга, төрөл чонну кайга-дыптар дээр болгай. Төрзэн суу-рум Амдайгынның дугайында та-ныштырарга мындыг-дыр, уруглар.

Сайда МОНГУШ,
кижизидикчи башкы.
Өвүр кожун, Амдайгын суур.

ДУЗАЛЫГ КИЖИЛЕР

Амыдырал чекемейниң-даа берге болза, боттары өскелерден дээр эвес чурттап чоруур-даа болза, чонга бар шаа-биле дузалыг каткан чоруур чөпшүл кижилерни бо-ла көрүп болур.

Бо эскертинмес кижилер улуг ажилдакчы эвес-даа бол, томаның, оожум, чыткан хой тургуспас бүдүштүг болганы-биле кандыг-даа кижиниң дилзэн күүсеткен, ажалыңа дузалашкан чоруурлар. Чамдык шылал-быра-лыг улус ындылгарга чүве кылдыртып алгаш, чүгле арага ижир-тип-ижиртип чорудуптары ха-рааданчыг. Олар база ажы-төлдүг, өг-бүлелиг кижилер болгай. Ша

ындыг чонунга дузалыг кижилер чүгле эр кижилер аразында эвес, хөрээженнер-даа аразында хөй. Харың-даа чамдыкта ындылгар кандыг-даа өртөк-хөлезе чока чамдык чединмес кижилерниң чүү-хөөзүн кылып бээр боор-дур.

Чамдык ыңдыг чонунга ажык-тыг, элбек холдуг кижилерниң чамдызын маңаа адап керейн. Бай-Тайга кожунда ындылгар-дан: чолаачы Роман Иргит, эмчи, садыгы мергежилдик Севзэн, кадарчы Шериг-оол Соян бо хүннерде Дажы-Аксы деп черде хуу малын азырап, багай эвес чурттап олурар. Чолаачы Алек-сандр Хомушку амдызында

турум ажылы чок-даа болза, чону-биле демнежил, өскүс ажы-төлүн азырап чоруур. Ооң ГАЗ-53, УАЗ маркалыг хуу машина-ларының ачы-дузазын кым көрбө-ди дээр. Ша ынчаар чонунга дузалажып чорааш, ажы-төлүн түрөтпейн, азырап чоруур.

Оон ыңай малчын Александр Күжүгет, Руслан Кыргыс, Адар-оол Хертек, Дарыма Иргит дээш, кымнары чок дээр. Олар каяа, кымга дуза херек болдур, чажам дивейн, ылап баарлар. Ылангы Дарыма Иргит кышкы үелерде контора, школа, уруглар садта-рынга бо-ла одалга системазы үрели бээр, ыңдыг таварылгалар-

да ооң дузазы чокта, херек бүт-пес. Оон ыңай Кертик Хертекович Догбул хууда мал ажыл-агый-лыг. Кара-Хөл бажында кыштагы-лыг, чазалыг. Назы дөгүзе-даа, кайгамчык шудургу, ажал-ижин шытпас, чонунга ажыктыг, чөп-шүл кижилерниң бирээзи. Ону үргүлчү чон мактап чугаалажыр. Х.Кертик — бодунуң болгаш чоок-кавы аалдарның кара чаң-гыс идегелдик чөлөңгичи. Ке-жер-дүжеринге, сизген-шир-биш кезеринге ооң дузазы улуг. Ол чүгле эр эвес, хөрээжен кижилерниң ажалын шуптузун кылыр. Кара-хүрөң шырайындан кезээде хүлүмзүрүг ыравас, аажок ажык, арыг сеткилдиг кижип-дир ийин.

Бо чонга дузалыг, буянныг

кижилер дугайында чүүлүмнү анык тракторизивис Сергей Стал-оолович Иргит деп дузалак-чывыстың дугайы-биле төндүрүп каайн. Бо-даа дыка биче сеткил-дик, дузааргак, шыңчы эрлерниң бирээзи кижип. Кыш, чай чок кымның айбызын күүсетпес дээр: аалдар көжүрер, ыяштаар, будуктаар, сизген, өдзөн чүдүрер дээш, оон-даа өске. Күжүр Сергей трактору-ла тура дүшпес болза, чонга дуза кадып, халдып-ла турар.

Чонувус аразыңа үстүндө адааным ышкаш, эрес-кежээ, дузалыг, буянның кижилер хөй-ле турзунам.

Сергей КҮЖҮГЕТ.
Бай-Тайга кожун.

СӨӨЛГҮ КОНГА

МАЙНЫҢ 24.

Чылдын-на бо үеде республиканың школаларына, өөредилге черлеринге сөөлгү конга байырлалы болуп эртер. Бо чылын республиканың школаларын 3500 хире 11-ги классчылар, 6000 ажыг 9-ку классчылар доозуп үнүп турар.

Тыва Республиканың күрүне лицейинге, Кызыл хоорайның 2, 7 дугаар школаларына чедип, бичии чаптанчыг "курзукпайларның" акы-угбаларын амыдыралдың делгем оруунче үдеп, чагыг-сүмезин берип, шүлүктөп, танцы-самын бараалгадып турарын улуг сонургал-биле көрдүм. Чүгле бичиилерни эвес, а оларны эртембилгиге чедирип каан башкыларының, мурнай школаны дооскан угбаларының байыр чедиришкенини, чылыг күзээшкенини оларга өөредилге черлеринче кирип ап, амыдыралга шын турушту шилип алырынга дузалаар дээрзи чугаажок. "Шын" солуннуң коллективи оларга катчып, бүгү-ле чүүлдерге чедишкенини күзедивис, доозукчулар!

Алдынай СААЯ.

Ондар ОХЕМЧИКТИҢ тырттырган чуруктары.

МЫЙЫСТАРДАН
ДУЖААП
КӨРҮҢӨР

Сыынның, буурнун, ивиниң кургаг мыйыстарын хүлээп ап тур бис. Өртээ улуг.

АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Красноармейская 181-1. №1 школа чанында.

Оолак Самбынович ДҮЛҮШ

Бистиң ачавыс, кырган-ачавыс Оолак Самбынович Дүлүш 1933 чылдың декабрь 8-те Сүт-Хөл кожунунун Алды Ишкинге бөдүүн араттың өг-бүлезинге төрүттүнгөн. Үр эвес аарааш, 2002 чылдың май 26-да чырык өртемчейден, уруглары бистен чарлып чоруткан.

Кызылдың №2 школазын дооскан, Львовтун совет садыг институтунга, Кызылдың башкы институтунга өөрөнгөн, оон соонда Кызылдың педагогика институтун дооскан. Ол уруглары, бистерниң, быжыг чөлөңгиживис, хей санныг өөреникчилерниң ынак башкызы чораан. Бора-Тайга, Чыраа-Бажы, Суг-Аксы

ортумак школаларына физика, математика башкылап, Хөндөргей ортумак школазынга өөредилге эргелекчилеп, физика, математика башкылап чорааш, пенсияже үнгөн. Партия кежигүнү, хей-ниитичи пропагандист чораан.

Амыдыралының сөөлгү хуннеринге чедир Чыраа-Бажы суурнуң хундүлүг чурттакчызы чораан. Ачавыстың, кырган-ачавыстың кижизиг, бөдүүн аажы-чаны, топтуг бүдүжү, эрескашпагайы уругларының чүректеринге мөңгөде дириг артар.

Уругларындан.

КУШ ЧОК ДЕП САНААР

Василий Кодур-оолович МОНГУШТУҢ адынга Бажың-Алаакта агроэртемниң ортумак школазының 1998 чылдың июнь 16-да тывысканы сериязы А № 3266756 аттестады читкенин барымдалааш, ону күш чок деп санаар.

НАДЕЖДАЛАР

Уран чуул

Май 24-те "Надежды Тувы" деп Тыва Республиканың алдарлыг артистериниң гала концерти болган.

Бот дугайты ук концертти "Тываның ынаныштыг идегелдери" деп соора билип, очулдуруп алган болдум. Ажы-биле чугаалаарга, Тываның эн идегелдиг артистериниң концерти деп билип турганым ол.

Херек кырында ол "Надежды Тувы" деп аттыг концерттин киржикчилери артистер шуптула Надежда аттыг болган. Көрүкчүлер безин кайгап олурган. Канчап бистиң алдарлыг артистеривис хей кезинде аттары Надежда болган чоор? Надежда — Идегел, бодавьже, хуулгазын ат турган боор.

Баштай-ла сценага Россияның болгаш Тыва Республиканың алдарлыг артизи, сурагылыг балерина Надежда Даржаа биле өткүт үннүг чарлакчы, ыраажы Копуш үнүп келди. Олар Надежда аттыг уран чуулдун мастерлериниң концертиниң дугайында орус-тыва дылдар кырынга өткүдү-биле чарлай каапты. Оон-на Надежда аттыг артистер чонга аян тудуп, бараан болуп эгеледи. Олар кымнарыл дээрге анык танчычы Надежда Абхашева, ыраажы, хөгжүмчү Надежда Куулар (анык артист), хөгжүмчү Надежда Ондар дээш, улуг артистер Надежда Шойгу, Надежда Куулар (хоочун, талантылыг артист), адак соонда Надежда Красная үнүп келди. Бо Россияның болгаш Тыва Республиканың алдарлыг артизи, кайгамчык ыраажы сценага көстүп келирге, көрүкчүлөр үргүлчүлөлдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан. Алдарлыг ыраажының карактары безин хып, бир орус, ийи тыва ырлары көрүкчүлөргө бараалгаткан.

Черле ынчаш чүү дээр. Надежда аттыг артист бүрүзүнүң күүселделери чүректи дамчааш, бүгү мага-ботче тарап турган ышкаш болган. Адак сөөлүнде алдарлыг балерина Надежда Даржаа бодунун өөредип алган кыстары-биле тыва танцы уран чүүлүнүң эге үндезини "Ээлдек шыңгыраашты" теп үнүп келди. Надежда Даржаа боду солистеп

турган. Бо чараш артист танцыйлай бергенде, чарыштырып өөредип каан эки аът дег, дээвиржип, мага-боду, сагыш-сеткили хып, хей-аът кире бээр болду.

Ол хүн Россияның улустун болгаш Тыва Республиканың алдарлыг артизи Надежда Кууларның улуг юбилейи болган. Ол 55 харлап турган. Бежен беш харлаан дээр ат чок анык, чараш артисте авазы, төрөл-дөргүлү, чону чечектер тутсуп, байыр чедирген. 70 ажыг харлыг кырган ава, уруунун чанынга туруксаан боор, сценага бичии саадай берген. Ырлаар деп турган уруу Надежда Куулар ону билип кааш, дыка чараш кылдыр хүлүмзүрүп, авазына мөгейип, сценадан үдеди. Кырган ава база-ла уруунга мөгейип кааш, сценадан адак-бышкаа чийк, сергек дүже халып чоруй барды. Бот дугайты бо эпизодту дыка чарашындым. Чон мурнунга авашкыларның бот-боттарына мөгейип турары дыкала онза, тываларның амыдыралын чараш болдуруп турар-дыр.

Ол хүн концерт көргөннер чүректери долу өөрүшкүлүг, хей-аъттыг чалгынналы берген чанганнар.

Борис ОНДАР.
ЧУРУКТАРДА: ТР-ниң бол-

гаш Россияның улустун артистери Надежда Красная (үстүнде); Надежда Куулар (ортузунда); анык артист Надежда Куулар (адаанда).

Владимир САВИНЫХТЫҢ
тырттырган чуруктары.

Бистиң ынак оглуус, дунмавыс, акывыс

Радюн Байыр-оолович

ЧҮЛДҮМ-СҮРҮҢ

анык назынында озал-ондакка таварышкаш, амы-тынындан чарылганы-биле чоок кижилеринге, эш-өөрүнге ханы кажыдалды илереттивис.

Ада-иези, төрелдери, акылары, угбалары, дунмалары.

Бистиң урууус, дунмавыс Эрзин кожунунун милиция ажилдакчызы, лейтенант

Чечена Борбак-ооловна

ДУГЕРНИҢ

халаптыг озал-ондакка таварышкаш, чырык өртемчейден, чангыс оглундан, ада-иезинден, чоок кижилеринден анык назынында мөңгези-биле чарлып чорутканы-биле Хураган-оолдарга, Дугерлерге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыдалды илередип олур бис.

Төрелдери: Хураган-оолдар, Даржаалар, Шириннер,
Койгун-оолдар.

ШЫН

Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100,
Индекс 667000.

ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканың Чазаа болгаш "Шын" солун редакциязының коллективи.

Кол редакторнуң хүлээлгезин

күүседип турар Күстүгүр САТ.

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: К.Сат,
Е.Монгуш, Ч.Монгуш, А.Монгуш, С.Хертек,
Т.Хертек.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 3-43-34, кол редакторнун оралакчызы — 3-33-91.

КИДИСТЕР: Ниитилел-политиктиг юлдизи — 3-39-15, көдээ ажыл-агый юлдизи — 1-03-90, культура болгаш өөредилге юлдизи — 1-03-88, чагаа юлдизи — 1-03-87, үлетпүр болгаш медээлер юлдизтери — 3-34-98, компьютер эрээли — 3-36-82, бухгалтерия — 3-41-16;

Солун келбейн барганда, дараазында телефонче долгаар: 3-14-94.

Солуну "Шын" солун редакциязының компьютер төвүнге эрзэн болгаш чыскааган. Неделеда үш катап үнер. Хемчээли 2 парламал ама.

Тираж 7282.
Чагыг 57.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 АКБ ОАО Банк "Тувакредит".

Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.

Солун Россия Федерациязының Парлалга болгаш массалыг информация чепсектериниң талазы-биле хоойлужудулгазының чорудулгазына контроль болгаш бүрүткелиниң Тыва девискээр эргелелинге бүрүткеттинген.

Бүрүткеттирген дугаары — Т-00007. ТР-ниң парлалга болгаш информация куркомтединиң типографиязынга парлаан. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттырган материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыганы саннары болгаш өске-даа фактылары, дыннадылары дээш авторлар боттары харыылаар.